

GRAVURI ITALIENE DIN SECOLUL AL XVII-LEA, ÎN MUZEUL BANATULUI

Rodica VÎRTACIU MEDELET

În pinacoteca muzeului bănăţean se află numeroase lucrări de gravură, dintre care unele, prin maniera şi prin semnătura pe care o poartă, pot suscita interesul cercetătorului.

Articolul de faţă prezintă două gravuri aparţinând şcolii din sudul Italiei, cu principalele centre la Neapole şi Roma; semnate, una de renumitul pictor şi gravor de origine spaniolă Giuseppe Ribera (1588—1656), numit şi „Lo Spanioletto”, şi cealaltă de Salvador Rosa (1615—1673). Cele două gravuri sînt lucrate în acvaforte, tehnică practică în mod curent în Italia secolului al XVII-lea, nu numai de către gravori, ci şi de numeroşi pictori.

Giuseppe Ribera, unul din principalii conducători ai şcolii naturaliste italiene, ale cărei lucrări în acvaforte sînt considerate printre cele mai remarcabile producţii ale genului, domină grupul gravurilor italiene prin personalitatea sa plină de temperament şi dragostea sa pentru realism. Dintre cele mai cunoscute gravuri ale sale amintim: *Martiriul Sf. Bartolomeu*, *Sf. Ieronim*, *Poetul şi Silen*, lucrare de inspiraţie antică, datată 1628, din care un exemplar figurează şi în colecţia noastră¹. Avînd dimensiunile $0,267 \times 0,245$ m (fig 1), gravura este cunoscută sub mai multe titluri: *Silen*, *Bachus încoronat de un silen*², *Silen beat*³ (sub care titlu este reprodusă în cunoscutul lexicon german Brockhaus). Exemplarul colecţiei bănăţene a fost tăiat pînă la marginea cuvetei şi lipit pe un carton. Hîrtia pe care este trasă gravura prezintă un filigran ce conţine un crin stilizat, înscris în două cercuri concentrice, ceea ce ne permite să o datăm în sec. XVI—XVII, perioadă cînd acest filigran este des întîlnit pe hîrtia produsă în atelierele Italiei de nord⁴.

Lucrarea reprezintă o scenă dionisiacă: Bachus lungit în prim plan, sprijinit într-un cot, ţine în mîna dreaptă o cupă pe care i-o umple un silen, turnînd dintr-un burduf plin cu vin, ţinut pe umăr. În spatele lui Bachus, în partea stîngă a scenei, Silenus, fiul lui Pan, preceptorul şi însoţitorul lui Bachus, avînd la picioare însemnele tatălui său — zeul Pan —, naiul şi cîrja lungă, răsucită la capăt, îl încoronează pe Bachus cu o coroană din vrejuri de viţă cu ciorchini. Doi sileni îl încadrează pe Bachus, acoperînd în mare măsură spaţiul din partea stîngă a lucrării, unde mai apar figurile schiţate a încă doi sileni beţi. Întreaga scenă, dominată de un butoi enorm, plin de struguri, prezintă o deschidere în partea dreaptă, întretăiată de corpurile a doi copii adormiţi, plasaţi în diagonală, de ciotul unui arbore uscat şi de capul măgarului bătrînului Silenus. A. Bartsch afirmă că personajul central nu este Bachus, ci Silenus însuşi⁵.

Jos, în partea dreaptă a gravurii noastre, se află o inscripţie cu următorul text: „*Joseph. d Ribera Hisp. Valent setaben f Partenope 1628*”, care corespunde întru totul celei de pe originalul lucrării. Acesteia îi e însă adăugat, în partea inferioară centrală, unde iniţial era un loc gol, încă un text:

¹ Nr. inv. 2886 P.M.T.

² A. Bartsch, *Les peintres graveurs*, vol. XX, p. 77; S. Müller, *Allgemeines Künstler Lexikon*, vol. IV, p. 54; L. Rosenthal, *La gravure*, cap. II, p. 335; Fr. Müller, *Künstler Lexikon*, vol. III, p. 338.

³ *Brockhaus Lexikon*, vol. XV, p. 705—706, vol. IX, p. 734—744.

⁴ C. M. Briquet, *Les Filigranes (Dictionnaire historique des marques de papier)*, vol. I, p. 6707—6709

⁵ A. Bartsch, *op. cit.*, vol. XX, p. 7

Fig. 1. Giuseppe Ribera, *Silenus*.

Fig. 2. Salvador Rosa, *Polycrates*.

„Al molto Ill^{re} S^{do} Don Giuseppe Balsamo Barone di Cattafi Giorato dell III^{mo} senato della citta di Messina, Giovanni Orlando Romano D.D.”⁶. În colțul din stînga gravurii întîlnim semnătura gravorului: „*alla pace G. Iacomo Rossi formis Roma 1649*”, ceea ce ne dovedește că gravura aflată în colecția noastră a fost trasă în anul 1649 și dedicată baronului de Cattafi, Don Giuseppe Balsamo. În lexiconul de gravură al lui A. Bartsch este semnalată această a doua ediție a gravurii, ca o reluare a gravurii inițiale⁷. Muzeul de artă al R.S. România deține o gravură similară⁸, care presupunem că ar putea face parte din aceeași ediție.

Din punct de vedere artistic, lucrarea prezintă o deosebită claritate a desenului, conturul închizînd perfect suprafețele corpurilor, artistul recurgînd la umbre puternice doar pentru a reliefa corpurile celor doi sileni din spatele lui Bacchus, lăsînd restul imaginilor foarte luminoase.

Pe Salvador Rosa, elev și continuator al manierei naturalist-realiste a lui Ribera, l-am identificat tot într-o lucrare de inspirație antică, intitulată *Polycrates*⁹ (fig. 2), una din numeroasele lucrări ce amintesc, prin subiect, existența zbuciumată a artistului. Lucrarea¹⁰ (0,470 × 0,710) este executată pe hîrtie groasă, fără filigran, dar asemănătoare cu hîrtia lucrării precedente, prezentînd dungi pe verticală și orizontală la distanțe egale. Marginea de imprimare, care se află chiar la extremitatea lucrării, se distinge ușor. Gravura este executată în sepia, ceea ce îi conferă un caracter deosebit, fiind foarte clar și luminos tratată. Salvador Rosa nu se dezmințe nici în această gravură plină de sentiment, care îi exprimă pe deplin fantezia romantică și grandilocvența. Imaginea prezintă o scenă dominată de un trup răstîgnit pe o cruce cu un singur braț, în jurul căreia s-a strîns o mulțime de oameni care, prin mișcările corpurilor și expresia figurilor, își arată puternica lor surprindere și compătimire. Personajele poartă costume sau platoșe antice. Întreaga scenă, puternic luminată, proiectată pe un peisaj răpos cu vegetație puțină, evidențînd contorsionarea omului răstîgnit, mișcarea puternică a personajelor, corpurile cailor de abia ținîți în frîu, se apropie prin aceste elemente de alte lucrări ale aceluiași autor, care au ca trăsătură dominantă mișcarea. Partea inferioară a lucrării cuprinde într-un medalion următorul text explicativ: „*Polycrates Sami Tyranus, opibus et felicitate inclutus ab Orete Persarum Satrapa captus ac cruci affixus docuit, neminem ante obitum merito dici posse felicem. Salvador Rosa Inu. pinx. scul.*”¹¹. Textul corespunde exact cu cel cunoscut de pe originalul lucrării¹².

Lucrările prezentate au pe verso ștampila veche a muzeului și parafa cunoscutei colecționare de artă bănățean Sigismund Ormós, ceea ce denotă că provin din fondul colecției donate de acesta muzeului, fond care a stat la baza alcătuirii pinacotecii din Timișoara.

⁶ „*Illustrului Don Giuseppe Balsamo, baron de Cattafi, jurat al ilustrului senat al nobilului oraș Messina*”.

⁷ A. Bartsch, *op. cit.*, vol. XX, p. 84–85.

⁸ Nr. inv. 19737.

⁹ Nr. inv. 2886, P.M.T.

¹⁰ A. Bartsch, *op. cit.*, vol. XX, p. 264–272.

¹¹ „*Polycrates tiranul din Samos, vestit prin bogății și fericire, a fost luat prizonier de Orete, satrap al persilor, și pironit pe cruce, a învățat că nimeni nu poate fi numit pe bună dreptate fericit înainte de moarte. S. Rosa a pictat și a sculptat*”.

¹² A. Bartsch, *op. cit.*, vol. XX, p. 264–272.